

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HUDI JÓZSEF

Dr. Antal Géza és családja a magyar-holland kulturális kapcsolatok szolgálatában¹

A MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZTÖRTÉNETET valamelyest ismerőknek az újkori magyar-holland református kulturális kapcsolatok szóba kerülésekor legalább két dolog rögtön az eszébe jut: a református ifjak holland egyetemekre járása (peregrinációja) és a holland diplomácia és admirális vitathatatlan szerepe az 1670-es években börtönre ítélt, majd itáliai gályákra eladott protestáns prédikátorok kiszabadításában.² A történelem iránt érdeklődők azt is tudják, hogy az I. világháború után Hollandia is részt vett a magyar gyermeküldetésben. 1920–1930 között több mint 60 ezer legyengyült gyermeket fogadott be néhány hónapra Hollandia, Belgium, Svájc, Svédország és Anglia. A gyermekek 82%-a Hollandiába és Belgiumba érkezett. „Az akció sikerét jelzi az is, hogy Magyarország és Hollandia, valamint Belgium között erős személyes, kulturális, gazdasági és politikai kapcsolatok alakultak ki ebben az időszakban.”³

A XIX. században kezdődött és napjainkra kiteljesedett peregrináció-kutatás révén jól ismerjük az Ausztriában, Angliában, Hollandiában, Németországban, Skóciában, Svájcban egy-két szemesztert eltöltő hallgatókat, akik tanulmányaik végén hazatérve itthon lelkészként, tanárként, orvosként haszno-

¹ A tanulmány a *PRTA kutatóprogramja* keretében készült. Első változata megjelent a 80 éves Gubicza Ilonát köszöntő kötetben: HUDI József: Egy pápai család a magyar-holland kulturális kapcsolatok szolgálatában. = Aki a múltat kutatja... Köszöntő kötet Gubicza Ilona nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Tölgyesi József. Veszprém, 2021. 179–186. – Jelen közlemény az előző tanulmány kiegészített, szerkesztett változata.

² A dunántúli reformátusság történeti emlékezetét meghatározó mű: BORSOS István: A pozsonyi rendkívüli törvényszék és a gályarabok története. Szentgotthárd, 1911. (Protestáns család és iskola. Szerk.: Kapi Béla. I. évfolyam, 5. sz.)

³ Maarten J. AALDERS – PUSZTAI Gábor – RÉTHELYI Orsolya (szerk.): A gyermekvontok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020. 7.

sították tapasztalataikat.⁴ Sokan a doktori fokozatot is megszerezték, amire a magyarországi és erdélyi akadémiákon nem volt lehetőség.

A pápai református kollégium teológusai, joghallgatói közül minden nemzedékben találunk olyanokat, akik külföldön bővítették ismereteiket, fejezték be tanulmányaikat. Közéjük tartozott dr. Antal Géza is, akinek pályája több szempontból egyedi: holland feleséget választott, aktívan részt vett a holland és magyar politikai-kulturális közéletben. Feleségével, Adèle Opzoomerrel együtt műfordítóként is jeleskedett a két magas kultúrájú európai kis ország kölcsönös együttműködésében. Tevékenységükről fennmaradt irathagyatékuk tanúskodik.⁵

PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK

Mind Adèle Opzoomer (írói nevén: A. S. C. Wallis), mind dr. Antal Géza püspök életének bemutatása önálló monográfiát igényel.⁶ Jelen terjedelmi keretek csak azt teszik lehetővé, hogy egy rövid életrajzi vázlatot adjunk rólunk, és kiemeljük a holland-magyar kulturális értékközvetítésben játszott szerepüket.

Felsőgelléri Antal Géza Tatán (Komárom vm.) született 1866. március 17-én református nemes birtokos családba. Az elemi iskolát szülővárosában végezte, gimnáziumi tanulmányait a tatai piarista gimnáziumban kezdte és az 1878/79. tanévtől a pápai református gimnáziumban folytatta. Érettségit után a Pápai Református Teológiai Akadémián (1882–1885), majd az utrechti egyetemen (1885–1888) folytatta tanulmányait. Közben több német egyetemet is meglátogatott, így Tübingent, Heidelberget és Berlint. Utrechtben ismerte meg későbbi feleségét — kedvenc professzora lányát —, akit 1888. július 7-én az egyetemi

⁴ A gazdag irodalomból csupán négy holland vonatkozású kiadványt említek: SEGESVÁRY Lajos: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen 1636–1836. Debrecen, 1935. (Theologiai Tanulmányok 44.); RÉKA, Bozzay: Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden 1595–1796. Budapest, 2009. (Egyetemtörténeti kiadványok), SZÖGI László: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Budapest, 2000. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3.); LADÁNYI Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918. Hongaarse studenten aan Nederlandse universiteiten 1585 – 1918. Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15.) Az újabb kutatás eredményei a *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban* c. sorozatban jelentek meg. A kutatómunkát dr. Szögi László irányította, hangolta össze.

⁵ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL) IV. 1. Dr. Antal Géza iratai 1886–1952. – A püspök a családi iratait 1934-ben adományozta az egyházkerületi levéltárnak. Vö. TÓTH Endre: A Dunántúli Református Egyházkerület levéltára. Budapest, 1939. 16.

⁶ Wallisról egy monográfia készült, ez van mindmáig forgalomban: S. J. R. RAMECKERS: A. S. C. Wallis (Adèle Opzoomer). Heerlen: Winants, 1947.

városban vezetett oltárhoz.⁷ 1893-ban a bécsi egyetemen logikai értekezéssel szerzett bölcsészdoktori oklevelet.

Antal 1888 őszétől a pápai református főgimnázium vallástanára volt, 1899-től dogmatikát, 1917-től bölcsészetet tanított a teológiai akadémián. 1905–1906-ban Amerikában tett körutat, ahol a kivándorolt magyarok helyzetét tanulmányozta. Tapasztalatairól tanulmányt készített. 1918–1919 telén egy protestáns küldöttség tagjaként diplomáciai megbízatással járt Hollandiában az ország területi integritásának, a nemzet és a református egyház egységének megőrzése érdekében.⁸

1919 ősszel az egyetemes konvent Hollandiába küldte ki, hogy széleskörű nemzetközi kapcsolataival kedvező politikai háttérrel biztosítson a párizsi béketárgyalásokhoz. A kormány a békedelegációhoz szakértőnek is kinevezte. Kint tartózkodását a holland-magyar barátság elmélyítésére és segélygyűjtésre is fölhasználta. Feleségével együtt a magyar gyermekek üdültetésének szervezésében is részt vett.⁹ 1920 áprilisában a holland reformátusok „dr. Antal Géza úr lelkes buzgólkodására” 200 ezer koronát küldtek a magyarországi, 200 ezret az erdélyi lelkészözvegyek és lelkészárvák megsegítésére.¹⁰ 1920. szeptember 10-én Antal közvetítésével 136.986 korona 30 fillért küldtek a református lelkészek kisgyermekének segélyezésére.¹¹

Hivatali karrierje is szépen ívelt felfelé. 1914-ben dunántúli egyházkerületi főjegyzőnek, 1924-ben komáromi lelkészként a Dunántúli Református Egyházkerület püspökének választották. E tisztséget haláláig viselte. Túlhajszolt életvitele testi bajokhoz vezetett. Néhány évi betegeskedés után Pápán hunyt el 1934. december 30-án. Az Alsóvárosi temetőbe temették.

⁷ Hymen. = Pápai Lapok 15 (1888) 26. sz. (június 17.) 107. – Antal egy feljegyzéséből kiderül, hogy bejáratos volt professzora házába, könyvtárát is használhatta, így ismerkedett meg Adéllal, aki már 1885-ben képes volt magyar nyelvű levél megfogalmazására.

⁸ DREL IV. 1. Dr. Antal Géza iratai, 1919. Gépelt (hiányos) jelentése hollandiai útjáról, 1919. A bizottság tagjai a jelentés szerint unitárius részről: Boross György, dr. Győrffy György, református részről: dr. Antal Géza, Miklós Ödön, dr. Sebestyén Jenő, ifj. Victor János, a külügyminisztérium munkatársaként Pelényi János. Küldetésük kevés tényleges eredménnyel járt, mivel a holland kormány kinyilvánította, hogy hivatalos lépést – Hollandia „speciális helyzete” miatt – nem tehet a magyar érdekek védelmében. Azt sem tudták elérni, hogy Angliába és Amerikába útlevelet kapjanak és ott is propagandát fejtsenek ki.

⁹ Mivel Kornél fiúk rossz házasságban élt – 1920-ban el is vált – Cornelis nevű unokájukat is magukkal vitték Hollandiába, ahol neveléséről maguk és rokonaik gondoskodtak.

¹⁰ DREL A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje jegyzőkönyvei. 101/1920 (május 21.) jegyzőkönyvi sz.

¹¹ Uo. 88/1921 (június 8.) jegyzőkönyvi sz.

A helyi, országos és nemzetközi politikából is kivette részét. A pápai városi képviselőtestületi és Veszprém vármegye törvényhatósági közgyűlése tagjaként a helyi közeletet formálta, 1910–1918 között nemzeti munkapárti programmal a pápai választókerület országgyűlési képviselőjeként tevékenykedett. Tiszta Istvánnal szemben a választójog kiszélesítését, a titkos szavazás bevezetését támogatta. Püspökként 1927-től haláláig a felsőház tagja volt, a Horthy-rendszer politikai elitjéhez tartozott. Nevéhez fűződik Pápán az emeletes püspöki székház (1928), az egyházkerületi levéltár (1934) megépíttetése, az egyházkerület és intézményei háború utáni anyagi-pénzügyi helyzetének konszolidálása. (Ez utóbbi azért lehetett sikeres, mert Antal kitűnő közgazdasági ismeretekkel rendelkezett.) Az egyházkerület 1928-ban ünnepelte Antal Géza 40. esztendősi lelkészi-tanári jubileumát, 1931-ben – holland küldöttség jelenlétében – a pápai kollégium 400 éves évfordulóját.¹²

Egyik kezdeményezője és tagja volt a Protestáns Tudományos Irodalmi Társaságnak (1888), az Országos Református Tanáregyesületnek, alapítója a Református Egyházi Könyvtárnak. Tanárelnöke volt az Ifjúsági Képzőtársaságnak, tíz évig elnöke a pápai Jókai Körnek. A Pápai Hitelbanknak szintén egy évtizedig volt az elnöke. A Magyar Közgazdasági Társaság 1896-ban vette fel rendes tagjai sorába. Közeleti munkásságát Pápa városa díszpolgári oklevéllel ismerte el. Számos bel- és külföldi egyházi, irodalmi, tudományos társaság tényleges vagy tiszteletbeli tagjává választotta. A budapesti Holland-Magyar Társaságnak alapítója és elnöke, a leideni Holland Irodalmi Társaságnak tagja, a Rotterdami Körnek 1924-ben titkára volt. A holland társulatokkal püspöksége idején is tartotta a kapcsolatot.

Fiatalkorától kezdve írt verseket, prózát, hírlapi cikkeket és a lapszerkesztésben is gyakorlatot szerzett. 1881-től a Pápai Lapok belső munkatársa, majd több éven át segédszerkesztője, szerkesztője volt. 1897-ben a Dunántúli Protestáns Lap felelős szerkesztője volt. Kisebb terjedelmű teológiai és filozófiai tárgyú dolgozatokat, írásokat közölt többek közt a Sárospataki Lapokban, Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban, a Dunántúli Protestáns Lapban, a Magyar Philosophiai Szemlében és a Protestáns Szemlében. A holland-magyar történelemmel is számos írásában, művében foglalkozott, több alapművet magyarra

¹² PONGRÁCZ József (összeáll.): A Pápai Református Főiskola négyszázados ünnepének emlékkönyve. Pápa, 1933. A Pápai Református Theológiai Akadémia 1931. szeptember 6-án tiszteletbeli tanárává választották a holland küldöttség tagjai közül *Aalders W. J.* groningeri, *Bouwman H.* kampeni, *Hoekstra T.* kampeni, *Brouwer A. M.* utrechti, *Obbink H. T.* utrechti egyetemi tanárokat. (Uo. 13.)

fordított.¹³ Fő művei közé tartozik a XIX. századi holland filozófiáról írt diszsertációja (Die holländische Philosophie im neunzehnten Jahrhundert. Utrecht, 1888.), Tisza-életrajza (Koloman von Tisza. A Mannen van Beteekenis in onze dagen c. könyvsorozat, Haarlem: Tjerenk Willink, 1891), Fichte-könyve (Fichte J. G. és az ethicizmus az újabb vallásbölcsezetben. Pápa, 1891.), tanulmányköte (Tanulmányok. Pápa, 1908.) Írói álnevei, betűjegyei: A–A., A. G. Hantai, Lantay Győző, –l –a.¹⁴

Adèle Sophia Cordelia Opzoomer neves családból származott. Apja Cornelius Wilhelmus Opzoomer, a nemzetközileg ismert holland egyetemi filozófia- és teológiatanár (1821–1892), a Királyi Holland Tudományos Akadémia elnöke volt.

Adél Opzoomer professzor és felesége, Adelaide Catherine Joseph Ackersdijk (1826–1900) második gyermekeként 1856. július 21-én született Utrechtben.¹⁵ Két fiútestvérrel, bátyjával, Emile-lel és öccsével, Walterrel egyetemben a lehető legjobb nevelést kapta. Mivel kistermetű, törékeny és beteges leány volt, kezdetben otthon tanították, később egy német nevelőintézetbe adták, ahol a német mellett angol és francia nyelvre tanították. Szülei is otthonosan mozogtak a német kultúrában és irodalomban (már csak azért is, mert Adél nagyanyja német származású volt).¹⁶ Otthonuk irodalmi szalonnak számított, amelyet a kor legjelentősebb tudósai, írói, művészei látogattak.

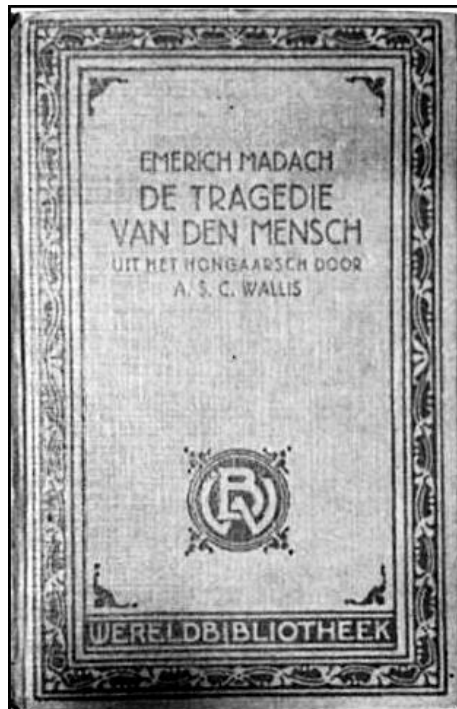
¹³ Például: FRIUN Róbert: Tíz év a németalföldi szabadságharcból 1588–1598. 1–2. k. Ford. Antal Géza. Budapest, 1916–1917.

¹⁴ Életrajzához fölhasznált lexikonok: SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1891. 186., PONGRÁCZ József: Dr. Antal Géza. = Dunántúli Protestáns Lap 46 (1935) 1. sz. (január 6.) 1–2., [Uő.]: Dr. Antal Géza életrajza és temetése. = Uo. 2–7., PONGRÁCZ József: Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi munkássága. 1881–1928. A negyvenéves lelkész-tanári jubileumra összeállította Pongrácz József. Pápa, 1929. (Az utóbbi Antal műveinek teljes bibliográfiáját tartalmazza.) ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977. 28–29.

¹⁵ Életrajzához felhasználtuk: BERNÁTH István: Opzoomer, [opszómer] Adèle. = Világirodalmi lexikon. IX. Bp., 1984. 678–679., Ton van KALMTHOUT: Adèle és a „messzi országból jött komoly fiatalember”. Antal Géza és felesége, Adèle Opzoomer magyar-holland kapcsolata. = GERA Judit – VESZTERGOM Janina (szerk.): Oda – vissza. „A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között. Budapest, 2018. 99–114., GERA Judit: A. S. C. Wallis életének és munkásságának összefüggései. A kulturális transzfer interdiszciplináris megközelítésben. = Uo. 115–151., GERA, Judit: Adèle Opzoomer alias A. S. C. Wallis, 1856–1925. = VNLex Vertalerslexicon voor het Nederlandstalig gebied. <https://www.vertalerslexicon.nl/1856/09/17/adele-opzoomer-alias-a-s-c-wallis-1856-1925/> [Letöltés: 2021.06.24.]

¹⁶ A német mellett a magyar kultúra iránti érdeklődés is jelen volt a családban. Nem csak Adél édesapja pártolta az Utrechtben tanuló magyar diákokat. Adél anyai nagyapja, Jan Ackersdijk (1790–1861), a Királyi Holland Tudományos Akadémia tagja is érdeklődött Magyarországra

A csodagyereknek tartott Adél 1875-ben, 19 évesen az A. S. C. Wallis álnéven¹⁷ írt *Der Sturz des Hauses Alba* (Az Alba-ház bukása) c. német nyelvű verses tragédiájával robbant be az irodalomba. A mű akkora feltűnést keltett, hogy az „ismeretlen holland író” művét színpadra alkalmazták és az amszterdami német színházban is előadták. Ugyanebben az évben egy másik német nyelvű verses tragédiája is megjelent *Johann de Witt* címmel. Mivel a dráma történelmi hitelességét a történészek megkérdőjelezték, Wallis tanulmányt is írt a XVII. századi, tragikus sorsú Witt-testvérekről, amely 1917-ben férje fordításában magyarul is megjelent a budapesti Történelmi Szemlében. (Hollandul tíz évvel később, már a halála után látott napvilágot.)

1. kép
„Az ember tragédiája” c.
Madách-mű holland
nyelvű kiadásának
borítója

iránt – olyannyira, hogy 1823-ban be is utazta az országot, amelyről útinaplója tanúskodik. – Jan Ackersdijk magyarországi útinaplója. Ford. Bujtás László. Magyar Helikon, Budapest, 1987.

¹⁷ A Wallis álnév egyéni szóalkotás, jelentése: Walli nővére; a Walter beceneve (Walli) és a nővér (Zus) összevonásából keletkezett. Az álnév használata általános volt Hollandiában is, ahol a XIX. század második felében írók 62,5%-a álnéven írt. A férfiak 23%-a ekkoriban szintén álnéven publikált. V. ö. GERA: i. m. (2018) 124–125.

Wallis 1875 után *holland nyelven* kezdett írni; sorra jelentek meg holland és skandináv témájú történelmi regényei, tanulmányai, amelyek hamarosan meghozták az elismerést. 1880-ban a Holland Irodalom Társasága – harmadik női íróként, mindössze 24 évesen – tiszteletbeli tagjává választotta. Művei angol, német és svéd fordításban is napvilágot láttak.

Az 1880-as években fordult figyelme a *magyar nyelv és irodalom* felé. Magyar nyelvtudását az Utrechtben tanuló és a filozófia iránt is vonzó magyar teológusok: előbb Nagy Zsigmond (1860–1922), majd Antal Géza mélyítették el. Még házassága előtt lefordította Madách Imre *Az ember tragédiája* (1862) c. drámáját, mely *De tragedie van den mensch* címmel 1887-ben Amszterdamban jelent meg.¹⁸ (1922-ben újra kiadták.) A drámához maga a fordító írt előszó gyanánt egy negyvenoldalas esszét. Fordítása – mely egy közkedvelt folyóirat előfizetőinek ajándékkötete volt – két hónap alatt 17 ezer olvasóhoz jutott el – jóval többhöz, mint addig negyed század alatt Magyarországon.¹⁹

Wallis 1888 után Pápán élt és a magyar kultúrát még alaposabban megismerte. Nem csak az irodalommal foglalkozott, hanem szívesen és tehetségesen *festett*, melyet egyik fennmaradt festménye is bizonyít.

Pápán a beilleszkedése bizonyosan nehézségekkel járt. A holland nagyváros után egy dunántúli kisváros patriarchális világa fogadta. A kommunikációt nyelvi nehézségek is akadályozták. Kezdettől sokat betegeskedett, egyetlen fiának, Kornélnak a megszülése (1894) majdnem az életébe került. Az új társadalmi klímához való alkalmazkodását szerető férje segítette. Műveinek magyarra fordítását is ő vállalta.

Pápán Wallis nevét – a legszűkebb baráti kört leszámítva – nem ismerték.²⁰ A hírlapokban többnyire férje nevéen (dr. Antal Gézáné vagy dr. Antal Gézáné Opzomer Adél) emlegették. A család baráti köréhez tartozott Ihász Lajos (1850–1908) hathalmi birtokos, aki – ha Pápán járt – nem mulasztotta el

¹⁸ Az irodalomtörténeti kutatás szerint Wallis a fordításkor a tragédia 1869. évi harmadik kiadását használta. A fordításban nagy segítségére volt Antal Géza teológus-hallgató.

¹⁹ BALOGH Irma: Wallis A. S. C. (Arczképpel.) = Ország – Világ 10 (1889) 51. sz. (december 14.) 815.

²⁰ A pápai hírlapokban életében mindössze egyszer olvashatjuk a *Wallis* nevet, ami dr. Kőrös Endre pápai tanárnak, költőnek és lapszerkesztőnek köszönhető, aki átvette a Budapesti Hírlap tárcáját, Erdélyi Károly *Petőfi hollandul* c. írását. Vö. BALOGH Irma: A. S. C. Wallis. = Pápai Hírlap 4 (1907) 16. sz. (április 20.) 3-4. – Balogh Irma szerint valószínűleg a budapesti tárcaíró sem tudta, hogy a Wallis álnév alatt valójában dr. Antal Géza pápai tanár felesége rejtőzik, aki „közel húsz éve itt él közöttünk – félig a mienk.” Uo. 4. A magyar nagyközönség számára csak halála után vált nyilvánvalóvá, hogy Antal Gézáné „A. S. C. Wallis álnéven írt.” Vö. BOZZAY Margit (összeáll.): Magyar asszonyok lexikona. Budapest, 1931. 70–71.

meglátogatásukat. Talán a legközelebbi barátunk Pongrácz József (1885–1963) teológiai tanár számított, aki Wallis „Királyi kegy” (*Vorstengrunst*) c. három kötetes regényét Antal Géza gyorsírással fordításából tette át gépirásba.²¹ Baráti szívességnél jóval többről volt szó, hiszen a gépiratos munka 1472 oldalt tett ki. Dr. Kőrös Endre (1872–1944) tanítóképző intézeti igazgató, tanár, lapszerkesztő szintén a szűk baráti kör tagja volt. Az Edinburghban tanult Csizmadia Lajos (1858–1928) lajoskomáromi segédlelkész, majd nádasdladányi és lepsényi lelkész – későbbi pápai teológiai tanár – szintén levelezésben állt Antallal és rajta keresztül feleségével, akikkel holland és angol nyelvű könyveket is cseréltek. Antal és felesége fővárosi levelezőpartnere, Wallis barátnője 1889-től „Irma”, „B. Irma”, aki nem más, mint Balogh Irma budapesti író.²² Vozáry Erzsébettel, a református nőnevelő intézet tanárával szintén barátságot kötött.²³ Vozáryval az 1920-as években is németül levelezett.²⁴

Pápai korszakában is folyamatosan publikált a vezető holland folyóiratokban. 1889-ben három terjedelmes tanulmánya jelent meg a *De gids* (A kalauz) c. folyóiratban Petőfi Sándor, Tompa Mihály és Tóth Kálmán költészetéről. Erről a budapesti magyar lapok is beszámoltak.²⁵

1905-ben holland nyelvű drámát írt a Wesselényi-összeesküvésről. Svéd témájú történelmi regényeivel szintén sikert aratott. 1908-ban látott napvilágot a *Zielestrijd* (Lelki tusa), 1913-ban a III. Gusztáv svéd királyról szóló *Koning van*

²¹ Dr. Kőrös Endre (1872–1944) az előbbi cikkhez fűzött lábjegyzetben sürgette Wallis műveinek magyarra fordítását. Erre Antalt tartotta a legalkalmasabbnak. Többek között azt írta: „...vajha az illusztris író valamelyik munkáját pld. a Királykegyet magyar fordításban a magyar közönség is megismerhetné. A fordításra leghivatottabb egyént A. S. C. Wallis hamar megtalálná a legszűkebb családi körben.” Uo. 3.

²² Balogh Irma nem tudott hollandul, ezért többnyire magyarul írta leveleit; pápai látogatásai idején németül tudtak társalogni. Wallis – aki számos európai nyelven beszélt – amerikai olvasóival angolul levelezhetett. Férje is jól tudott angolul.

²³ Vozáry Erzsébet 1900 szeptemberétől az 1925/26. tanév végéig tanított a nőnevelő intézetben magyar nyelvet, franciát, németet és egészségtant, emellett egy-egy osztálynak osztályfőnöke volt. A közoktatásügyi miniszter saját kérelmére 1926. szeptember 1-től nyugdíjazta. Az intézet történetéről: NÁDASDY Lajos: Fejezetek a Pápai Református Nőnevelő Intézet történetéből. Pápa, 1988.

²⁴ DREL IV. 1. Dr. Antal Géza iratai 1886–1952. Elis [R. Vozáry Erzsébet] levele Wallishoz [Adele Antal von Felső-Gellér-Opzoomer asszonyhoz]. Pápa, 1921. szeptember 15. – Wallis zárójelű neve nyomtatott névkártyáján olvasható, 1920 után Hollandiában ezt használta. Wallis fiával, Kornéllal (szül. Pápán, 1894. március 31-én) szintén németül levelezett. Vozáry a hozzá írt leveleket végrendeletében a pápai református főiskolára hagyta, így kerülhettek azok a püspök hagyatékába. – Megjegyzem: Vozáry Erzsébet franciául is tudott, e nyelvet tanította is, nyilván Wallis kedvéért levelezett vele németül.

²⁵ Magyar költőkről írt holland tanulmány. = Vasárnapi Ujság 36 (1889) 43. sz. (október 27.) 704., „Rajzok a magyar költészetből.” = Ország – Világ 10 (1889) 45. sz. (november 2.) 724.

een vreugderijk (A boldogság birodalmának királya) c. történelmi regénye. 1905–1906 téli hónapjait – amíg férje Amerikában tartózkodott – fiával együtt Hágában töltötte és itt alkotott. A Tanácsköztársaság bukása után Rotterdamban telepedett le és itt élt haláláig. (1920-ban, kiutazásakor kéziratokkal tele bőröndjét ellopták, mely sose került elő.) 1921-ben fordításában jelent meg Viski Károly erdélyi népművészetről írt munkája. 1923-ban a Vilma holland királynő az 1893-ban alapított lovagrend, az Orde van Oranje tiszti keresztjével tüntette ki a holland irodalomban szerzett érdemeiért.²⁶ Petőfi születésének centenáriumára férje segítségével egy vékony kötetben jelentette meg az általa lefordított, legszebbnek tekintett Petőfi-verseket *Gedichten* címmel (1924). Rotterdamban hunyt el szélütés következtében 1925. december 27-én.

2. kép

A. S. C. Wallis portréja

(*Ország – Világ* 10

[1889] 51. sz.

[december 14.] 815.)

²⁶ [Dr. KÖRÖS Endre:] Dr. Antal Gézané kitüntetése. = Pápai Hírlap 20 (1923) 38. sz. (szeptember 22.) 1. A kitüntetés méltatásaképpen többek közt a következőket írta: „Ez a kitüntetés nemcsak azért érdekel bennünket, mert a kitüntetett kitűnő férje révén oly közel áll hozzánk pápaiakhoz, de azért is, mert irodalmi munkássága nem jelentéktelen része a mi magyar irodalmunknak tett jelentékeny szolgálat is volt. Csak Madách-fordítását, csak Petőfi-ismertetéseit említjük fel, melyekkel magyar hazája hálóját is bőven kiérdemelte.”

Műveit halála után újra és újra kiadták, életművét 1947-ben doktori disszertációban dolgozták fel. Amszterdamban és Rotterdamban utca viseli a nevét, Kiskőrösön mellszobrot avattak a tiszteletére. A Hágai Irodalmi Múzeum 2015-ben kiállítást rendezett életműve bemutatására.

Az Antal-házaspár több évtizedes irodalmi, műfordítói, társadalmi-szervező munkájával örökre beírta nevét a holland-magyar kulturális és politikai kapcsolatok történetébe.

